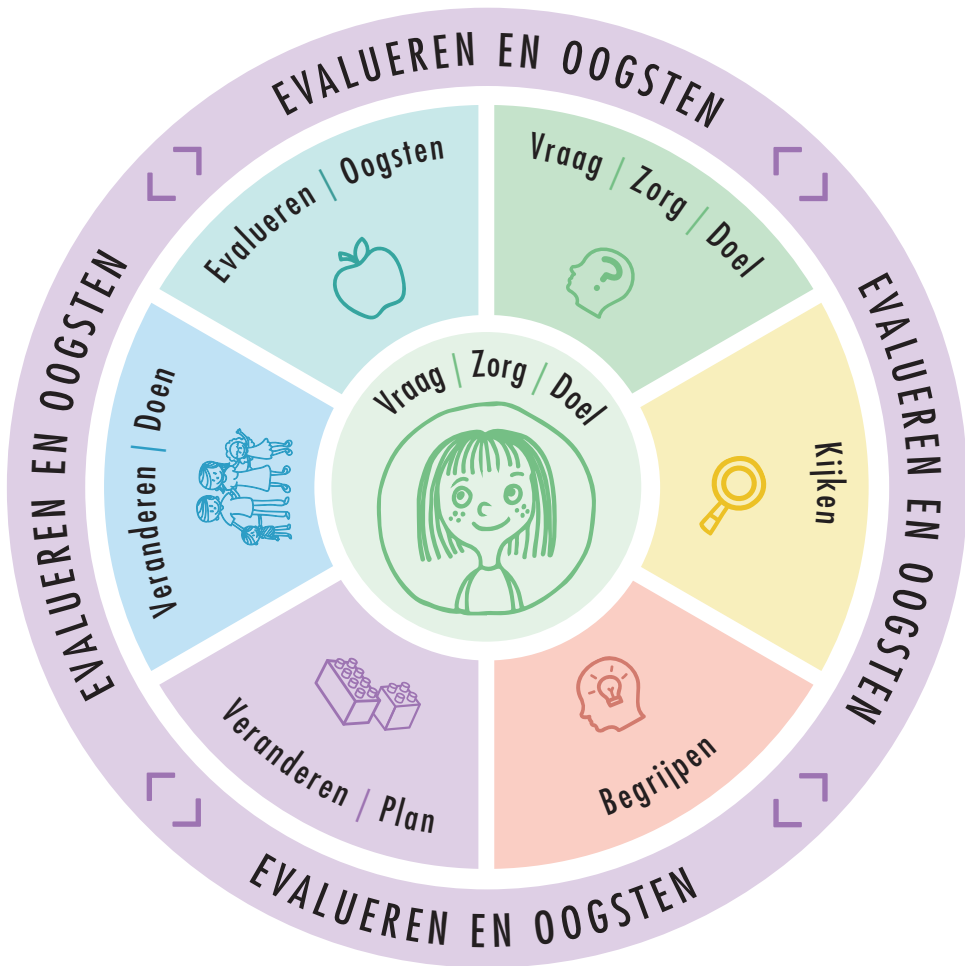

Flexibel werken met gezinnen

Sonja Ehlers & Alfred Volkers

Flexibel werken met gezinnen

Methodiek PPG/IAG

Sonja Ehlers & Alfred Volkers

ISBN 978 90 8850 830 1

NUR 847

© 2019 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, *Stbl.* 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, *Stbl.* 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich te wenden tot Uitgeverij SWP (Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost).

INHOUD

DEEL 1 INLEIDING	9
1 INLEIDING	11
Waarom een methodiekboek voor het samenwerken met ouders?	11
Wat heeft 'flexibel werken met gezinnen' te bieden en wat hebben wij te bieden?	13
2 Verantwoording vanuit de theorie	15
Regulatieve cyclus	15
Ouderschapstheorie van Alice van der Pas	15
NLP en OGW	16
Verantwoording voor het centraal stellen van ouders	16
DEEL 2 METHODIEK PPG/IAG	17
3 Uitleg bij de tekening van het methodisch proces	19
Vraag / Zorg / Doel	21
Kijken	22
Begrijpen	23
Veranderen / Plan	24
Veranderen / Doen	25
Evalueren / Oogsten	26
Vraag / Zorg / Doel	27
4 Vraag / Zorg / Doel	28
4.1 Vraag / Zorg / Doel: de drijfveer van de ouder voor verandering	29
4.2 Doelen geven richting aan verandering	32
4.3 Doelen dicht bij de ouder houden	43
4.4 Zorg van de ouder of van derden?	48
4.5 Kennismakingsgesprek / Startgesprek / Contractgesprek	54
4.6 Eén gezin, één team, één plan	57

5	Kijken	58
5.1	Kijken naar positieve opvoedsituaties: kijken naar wat werkt	59
5.2	Kijken: met de ouder de lastige opvoedsituatie onderzoeken	71
6	Begrijpen	83
6.1	Begrijpen ondersteunt verandering	84
6.2	Begrijpen van kind / ouder / systeem	85
6.3	Van kijken naar begrijpen	87
6.3	Taxeren om te overzien, om te begrijpen en om mogelijkheden te zien voor veranderen	90
6.4	Begrijpen van het kind	96
6.5	Begrijpen van het systeem	103
7	Veranderen / Plan	112
7.1	Wat is de plek en het nut van een plan binnen het methodisch handelen?	112
7.2	Hoe ziet een werkplan eruit?	113
7.3	Samen met de ouders een werkplan maken	117
7.4	Eerst veranderen/doen, dan veranderen/plan 1	123
7.5	Werkplan voor ouders en jeugdige	125
8	Veranderen / Doen	126
8.1	Werken aan verandering zodra de voordeur opengaat	127
8.2	Veranderen is leren, leren steunt op ervaringsordeningen	130
8.2	Veranderen op basis van een werkplan ondersteunen met rollenspel, coaching en feedback	135
9	Evaluëren/Oogsten	140
9.1	Evaluëren op product, proces en relatie	141
9.2	Oogsten op doel in verschillende methodische cirkels	144

DEEL 3 INSTRUMENTEN PPG/IAG **153**

10	Instrumenten	155
10.1	Boompje	155
10.2	H-model	158
10.3	Het 3-kolommenmodel	164
10.4	Signalen van welzijn en veiligheid	169
10.5	Geweldloos verzet in de opvoeding	176
10.6	Systeemopstellingen met Duploppetjes	183

10.7	In beeld gebracht	189
10.8	Mindmaps	195
10.9	Begrijpen kind met een mindmap	199
10.10	De opvoedschijf	202
10.11	Taxatieschema kind gebaseerd op Verhoef en Mevissen	203
10.12	Taxatieschema ouder op basis van Alice van der Pas	209
10.13	Taxatieschema systeem op basis van Hellinckx	215
10.14	Werkplan opstellen met ouders op basis van oogst 'kijken' en 'begrijpen'	220
DEEL 4 VISIE		221
11	Visie bouwstenen	223
	Oudergericht	223
	Vraaggericht	224
	Competentiegericht	224
	Samenwerkingsgericht	225
	Systeemgericht	225
	Praktisch	226
	Methodisch	226
DEEL 5 PROCES		227
12	Het proces van begeleiding	229
	Doelgroepen	229
	Invoegen	232
	Samenwerkingsrelaties	233
	De kaart is niet het gebied	236
	Niet-weten-houding en open uitkomst	237
	Tot slot	237
	Literatuurlijst	238
	Over de auteurs	239
	Sonja Ehlers	239
	Alfred Volkers	239

DEEL 1

INLEIDING

INLEIDING

Waarom een methodiekboek voor het samenwerken met ouders?

Als begeleider kom je bij je cliënten over de vloer. Misschien is je cliënt een ouder met vragen over de opvoeding. Misschien zijn die vragen zelfs al flinke problemen geworden. Misschien heeft de ouder ook andere vragen of problemen, bijvoorbeeld met de partner, met de burens, met instanties die moeilijke brieven schrijven, met de financiën, en ga zo maar door. Problemen die doorwerken op de gezinssituatie en de opvoedsituatie.

Als begeleider zit je vol met oplossingen. Op basis van een goed contact met de cliënt en door intuïtief te werken, behaal je resultaten in de begeleiding waarover je heel tevreden bent. Dit kan voldoende zijn voor jou. Stop dan nu met lezen en ga zo door. Dat bedoelen we niet cynisch, maar waarom zou je in boeken kijken als je tevreden bent met je werk en je cliënten tevreden zijn met jou?

Het kan ook zijn dat je ondanks goede resultaten het gevoel hebt 'maar wat aan te rommelen' en 'niet werkelijk greep te hebben op het proces'. Dan kan dit boek je helpen een lijn aan te brengen in je werk, zonder dat je meteen gebonden bent aan vaste regels en stappen. Het boek kan ook helpen om je even te oriënteren op je mogelijkheden als je vastzit en om een andere invalshoek te kiezen in je begeleiding.

Een methodiek die je helpt flexibel te werken

We willen je een methodiek aanreiken die je helpt om flexibel te werken; een rond model met methodische acties. Dat ronde model maakt meteen al duidelijk dat er geen vast begin- of eindpunt is. Hiermee nodigen we je uit om steeds samen met ouders te kijken: waar staan we nu, wat willen we samen bereiken en welke actie uit de methodiek kan ons daarbij helpen?

We beschrijven ieder deel van de methodiek als activiteiten die je samen met de ouder kan uitvoeren. We beschrijven zes acties: doel verhelderen, kijken (positieve situatie

en lastige situatie), begrijpen (kind, ouder, gezin), veranderen plan, veranderen doen en oogsten/evalueren. Deze activiteiten zie je terug in de zes onderdelen van de cirkel. Vraag/zorg/doel in het midden staat voor de motivatie van de ouder om het goede te willen voor zijn kind en de motivatie voor verandering bij vragen en zorgen hierover. De buitenring staat voor het samen met de ouder oogsten wat is bereikt en kijken hoe verder te gaan als voortdurend aandachtspunt in het proces.

We hebben ons schema van de methodiek bewust gevisualiseerd en 'doe'-termen gekozen voor ieder onderdeel van de methodiek. We denken dat dit fijn is voor de ouder, want een woord als 'veranderen/ plan' zegt wat je samen doet. Dat is voor de ouder waarschijnlijk duidelijker dan het 'werkplanmoment' uit de oude versie van de methodiek Praktisch Pedagogische Gezinsbegeleiding (PPG). Het woord 'werkplanmoment' kan suggereren dat jij met 'hogere dingen' bezig bent, waaraan de ouder zich ondergeschikt moet maken. Visualiseren kan ook goed werken voor de ouder en voor jou als begeleider, zodat jullie steeds voor ogen kunnen houden 'waar het nu eigenlijk om gaat'.

Naast methodische acties bieden we je instrumenten aan, zoals het '3-kolommenmodel' en 'boompje'. Met het 3-kolommenmodel kun je samen met de ouder snel overzichtelijk maken welke vragen er leven, welke competenties er zijn en aan welke verandering kan worden gewerkt. 'Boompje' is een manier om een ouder precies te bevragen op zijn handelen, maar ook op zijn denken en voelen rond een opvoedingssituatie. Dit kan zowel ondersteunen bij het verhelderen van de vraag als bij het samen met de ouder ontdekken van werkzame bestanddelen in zijn handelen. We geven je bij de beschrijving van de instrumenten een precieze uitleg hoe te handelen. We maken ook duidelijk wat het belang is om het instrument op de beschreven wijze te hanteren. Vervolgens kun je zelf kiezen bij welke methodische actie je het instrument inzet en kun je het instrument aanpassen aan het doel waarvoor je het samen met de ouder wilt gebruiken. Achter methodische acties en instrumenten ligt een visie. We hebben onze visie verwoord in zeven bouwstenen, die elkaar deels overlappen maar ook op gespannen voet met elkaar staan: oudergericht, samenwerkingsgericht, competentiegericht, vraaggericht, systeemgericht, praktisch en methodisch. De visiebouwstenen kunnen je helpen om je handelen vorm te geven, om op je handelen te reflecteren en om je handelen bij te stellen. Voor ons waren zij het uitgangspunt bij het beschrijven van de methodische acties en de keuze voor en beschrijving van de instrumenten in dit boek.

Optimaal aansluiten bij ouders en gezinnen vereist ons inziens flexibiliteit. De begeleiding moet aansluiten bij de cliënt en zijn situatie vanaf het moment dat je de deur binnenkomt tot de begeleiding is afgerond én hij moet jou als werker passen. Dit lijkt te vragen om de werkwijze: 'Doe wat het moment je ingeeft!' Er is echter een groot verschil tussen zomaar iets doen en flexibel methodisch werken. Bij flexibel methodisch werken gaat het altijd om doelen, om manieren om die doelen te bereiken en om (het zien van) resultaat.

Wij, Alfred Volkers en Sonja Ehlers, willen in dit boek ingrediënten aanreiken om plezierig en flexibel methodisch te werken. We komen hierbij het probleem tegen dat je iets pas flexibel kan toepassen als je het eerst begrepen hebt als een overzichtelijk geheel. Daarom lopen we de acties van de methodiek door, beginnend bij 'doel verhelderen' en afsluitend met 'oogsten/evalueren'. Het is echter niet onmogelijk dat jouw proces met een ouder begint met 'oogsten/evalueren', bijvoorbeeld wanneer je de begeleiding van een gezin hebt overgenomen van een collega. Bovendien kan iedere actie van de methodiek een zinvolle actie in een begeleidingsproces zijn.

Wat heeft 'flexibel werken met gezinnen' te bieden en wat hebben wij te bieden?

Waarom zou je dit methodiekboek lezen en niet een ander? Er zijn er zoveel!

Om te beginnen hopen we dat je dit methodiekboek leuk vindt, dat je er graag regelmatig even in leest, dat het een 'even-kijken-om-te-mijmeren-over-mijn-begeleiding-boek' wordt.

De PPG/IAG-methodiek: door ervaring bewezen, levend en oudergericht

PPG staat voor praktisch-pedagogische gezinsbegeleiding. IAG staat voor intensieve ambulante gezinsbehandeling. De PPG/IAG-methodiek onderscheidt zich van andere vormen van intensieve gezinsbegeleiding door de grote aandacht voor oudergericht werken. Door de ouder in de methodiek centraal te stellen, wordt ook de samenwerking als vanzelf gelijkwaardig en is het een natuurlijke consequentie om de ouder in zijn competenties te erkennen.

PPG/IAG is een 'oudgediende' en levende methodiek. We verspreiden deze al dertig jaar, organisaties huren ons in om de methodiek aan hun werkers door te geven en cursisten uit het hele land komen die bij ons leren. Delen ervan zijn ook onderdeel van het lesprogramma van de hbo-opleiding sociaal werk op 'onze' hogeschool, de HU (Hogeschool Utrecht). In al die jaren hebben we de methodiek steeds bijgesteld. Het voorbeeldfilmje van dertig jaar geleden is nu een voorbeeld hoe je het niet moet doen. We stroomlijnen de methodiek en maken deze overzichtelijker en eenvoudiger. We gooien onnodige begrippen en vaardigheden eruit. Ook hebben we steeds weer vruchtbare botsingen met begeleiders en hun casuïstiek. Bijvoorbeeld wanneer zij vinden dat iets niet werkt voor hun cliënten. Dat resulteert dan in beter uitleggen wat we bedoelen óf in een verandering of aanvulling van de methodiek. En hoewel de PPG/IAG-methodiek (als IAG) bij het Nederlands Jeugdinstituut staat geregistreerd als goed onderbouwd en er onderzoek gedaan is waarin de effectiviteit van de PPG is bewezen, vinden we het beste bewijs voor de werkzaamheid in het feit dat begeleiders de methodiek blijven gebruiken en er enthousiast over zijn. En minstens zo belangrijk is het dat ouders zich

met deze methodiek gezien en erkend voelen en daarom gemakkelijker samen met hun begeleider tot verandering komen.

Wij schaven nu al zo'n dertig jaar aan de methodiek en zijn zelf opgeklimmen van leerling (bij de grondlegger van de PPG-methodiek: Thea Verhoef) via gezelschap (door nieuwe ideeën in te brengen met flink veel feedback van Thea en later van Maarten ter Burg en Edith Raap) naar meester. We denken nu heel wat te weten door al die jaren schaven en timmeren aan de methodiek, in constante wisselwerking met cursisten, die in de regel werkzaam zijn in de praktijk en ons confronteren met hun begeleidingsvragen. Daarnaast is Alfred in zijn functies als docent, teamcoach en gezinsbegeleider steeds op alle vlakken betrokken bij de methodiek. We hebben onze eigen stijl en ideeën over methodisch werken met gezinnen ontwikkeld... maar ook een 'meester' is afhankelijk van zijn leerlingen. En wij zijn benieuwd of en wat je van 'onze' methodiek wilt gebruiken.

De PPG/IAG-methodiek is een consistent gebouw van visie, methodische stappen, vaardigheden en passende instrumenten

Als je wilt toetsen of de methodiek je aanspreekt, kun je het best eerst het hoofdstuk 11 over de visiebouwstenen lezen om te zien of jouw visie overeenkomt met die van ons. Hierin geven we de uitgangspunten weer; de 'bouwstenen' van waaruit een begeleider volgens ons zou moeten werken. We denken dat deze visiebouwstenen een richtlijn kunnen zijn voor het handelen en reflecteren van de begeleider. We hebben zeven van deze bouwstenen: oudergericht, vraaggericht, samenwerkingsgericht, competentiegericht, systeemgericht, praktisch en methodisch. Iedere actie van de methodiek – vraag/doel, kijken, begrijpen, veranderen plan, veranderen doel, oogsten/evalueren – is vormgegeven op basis van onze visiebouwstenen.

Handelend vanuit een visie en werkend op basis van een methodiek kun je 'instrumenten inzetten'. Je zet een instrument in om een doel te bereiken binnen een methodische actie. We hebben in dit boek alleen instrumenten opgenomen die passen bij onze visie en die in meerdere methodische acties kunnen worden gebruikt. Daarnaast zijn de door ons beschreven instrumenten mogelijk een aanvulling op andere boeken, zoals *Het gezin centraal* (Arjan Bolt, 2018) en *Methodiekhandleiding IAG* (Van der Steege, Ligtermoet, Lekkerkerker & Van der Vliet, 2013). Hierin kun je een schat aan instrumenten vinden die wij niet in dit boek hebben opgenomen.

2

VERANTWOORDING VANUIT DE THEORIE

Regulatieve cyclus

De PPG/IAG-methodiek is gerelateerd aan de regulatieve cyclus (Van Strien, 1986). Van Strien beschrijft een methodische cyclus die gericht is op het verhelpen van problemen, door middel van het doorlopen van methodische stappen. Daarbij wordt steeds gereflecteerd of de betreffende stap bijdraagt aan het oplossen van het probleem. Van Strien hanteert de stappen: probleem (PPG/IAG: vraag/zorg/doel), diagnose (PPG/IAG: kijken en begrijpen), plan (PPG/IAG: veranderen plan) en ingreep (PPG/IAG: veranderen doen). Het regulatieve in de door ons aangereikte methodiek bestaat uit het na ieder werkbezoek oogsten en monitoren op de vragen: zijn we goed bezig; wat doen we nu; hoe pakken we dat aan? (evalueren en oogsten in relatie met vraag/zorg/doel)

Ouderschapstheorie van Alice van der Pas

De PPG is ontstaan vanuit de vraag van ouders en hulpverleners naar een methodiek. Deze vraag kwam in 1977 naar voren tijdens een conferentie over gezinsbegeleiding in Noordwijkerhout. De PPG was van meet af aan gericht op ouders. In het begin betekende dit vooral: ondersteunend aan de ouder.

De ouderschapstheorie van Alice van der Pas (2016) is de eerste complete theorie over ouderschap in Nederland en geeft meer verdieping aan oudergericht werken. Met haar begrippenkader kan het handelen van ouders worden geanalyseerd. Deze theorie ondersteunt bij het begrijpen van de ouder en bij het met de ouder zoeken naar de achtergrond van zijn handelen. De theorie heeft een fundament gelegd onder de methodiek PPG/IAG.

In de ouderschapstheorie van Alice van der Pas staat het 'besef van verantwoordelijkheid' van de ouder centraal. Dit begrip doet een beroep op jou als werker om de ouder te erkennen in zijn fundamentele streven om het 'goede' te doen voor zijn kind. Hier ligt

voor de ouder de motivatie om te veranderen. In de PPG/IAG-methodiek is het erkennen van 'het besef van verantwoordelijk-zijn' van de ouder de basis voor de visiebouwsteen oudergericht werken. Het begrip 'zicht op het kind' van Alice van der Pas geeft aan dat het handelen van de ouder gestuurd wordt door zijn kijken naar en begrijpen van het kind. Dit is in onze methodiek terug te vinden in de methodische acties: 'kijken' en 'begrijpen'.

NLP en OGW

De theoretische kaders van NLP (neurolinguïstisch programmeren; Derks & Hollander, 2000) en OGW (oplossingsgericht werken; De Jong & Berg, 2015) gaan beide uit van samen met de cliënt bouwen aan oplossingen, zoveel mogelijk op basis van de eigen competenties van de cliënt.

Aan beide theorieën ontleen we het actief met de ouder onderzoeken van positieve situaties naar werkzame bestanddelen. Dit is terug te vinden in de methodische acties 'kijken' en 'begrijpen' in de visiebouwsteen 'competentiegericht werken'. Aan NLP ontleen we het instrument 'boompje', dat daarin uitgebreider is beschreven als 'structuur van de subjectieve ervaring'. Van het NLP-gespreksmodel hebben we ons H-model afgeleid en ook de vormvoorwaarden voor doelen zijn afkomstig van de NLP. Daarnaast past onze visie van het liefst visueel 'borgen' van 'oogst' met de ouder bij het, in de NLP gebruikelijke, zoeken naar 'ankers' met de cliënt om ondersteunende beelden vast te houden.

Verantwoording voor het centraal stellen van ouders

Indicaties voor het verlenen van hulp worden veelal afgegeven voor kinderen en het uiteindelijke doel van de hulpverlening is dat kinderen in een omgeving opgroeien die bevorderlijk is voor hun welzijn. De PPG/IAG-hulpverlening richt zich daarbij op het hele gezin, op alle gezinsleden en hun netwerk.

Het begeleidingsproces daarentegen stem jij als begeleider met de ouders af. Idealiter staan de ouders in de hiërarchie boven de kinderen en zij sturen als team hun gezin aan. In de PPG/IAG-methodiek willen we hen hierin ondersteunen. Als begeleider versterk je de ouders, aansluitend bij hun kracht en competenties. In overleg met hen kijk je hoe je dat het best kan doen, door het inzetten van passende methodische acties. Dat kan ook inhouden dat je in afstemming met de ouders apart met de kinderen werkt, met het hele gezin werkt, het netwerk inschakelt voor ondersteuning of dat je, met toestemming van de ouder, tijdelijk een deel van de opvoeding overneemt als het de ouder op dat moment zelf niet lukt.

DEEL 2

METHODIEK PPG/IAG

3

UITLEG BIJ DE TEKENING VAN HET METHODISCH PROCES

Methodiek lijkt soms iets wat 'moet' in een dwingende volgorde. Met het ronde schema van het methodisch proces willen wij laten zien dat het bij de onderdelen van de PPG/ IAG-methodiek gaat om:

- interessante methodische acties waaraan je met ouders en gezinsleden kan werken;
- een reeks methodische acties die elkaar zinvol opvolgen;
- methodische acties die je in overleg met ouders inzet op het moment dat ze aansluiten bij de behoefte van ouders en gezinsleden, 'springend' door het ronde schema, terugkomend op een actie die je eerder hebt gebruikt als dat zinvol is.

We proberen door ons taalgebruik en door de gekozen afbeeldingen zo direct mogelijk met jou als lezer te communiceren.

We lichten iedere actie uit het schema van het methodisch proces kort toe, zodat je zelf een keuze kan maken over welke methodische actie je op dit moment meer wilt lezen. Voor we dat doen, nodigen we je uit om je eigen positie te bepalen alvorens je te verdiepen in onze kijk op de methodiek.

Oud? Nieuw?

- Welke van de hier getoonde acties in het methodisch proces herken je?
- Herken je ze uit een opleiding of herken je ze in je handelen?
- Handel je de acties in volgorde af of 'spring' je in je werk heen en weer tussen de hier getoonde onderdelen van de methodiek?

Save your darlings!

- Kies een actie uit de methodiek die je bijzonder dierbaar is en bedenk hoe je die aanpakt. Maak aantekeningen van hetgeen je hierbij het belangrijkste vindt.

Stoffige hoekjes?

- Kies een activiteit die een noodzakelijk kwaad is in jouw ogen, die er nu eenmaal bij hoort maar waar je meestal niet echt zin in hebt. Evalueren bijvoorbeeld. Wat geeft je hier een licht buikpijngevoel?
- Bedenk nu wat je hoopt te winnen met verder lezen. Schrijf dit kort op.

